

ALAPVETŐ JOGOK BIZTOSA
AZ ENSZ NEMZETI EMBERI JOGI INTÉZMÉNYE

Az alapvető jogok biztosának

JELENTÉSE

az AJB-1611/2024. számú ügyben
az államszocializmus éveiben a katonai szolgálatot
lelkiismereti okból, vallási hitelveik miatt megtagadók
szabadságvesztés időtartamának az öregségi nyugdíjra jogosító
szolgálati időként való beszámíthatóságával összefüggésben

Előadó: dr. Magicz András

Érintett szerv:

- Gazdasági Kabinet
- Igazságügyi Minisztérium

2024.

**Az alapvető jogok biztosának
Jelentése
az AJB-1611/2024. számú ügyben
(Előzmény ügy: AJB-3394/2023.)**

Előadó: dr. Magicz András

Az eljárás megindítása

Egy magánszemély (a továbbiakban: panaszos) fordult beadványával Hivatalomhoz, amelyben saját ügyén keresztül arra mutatott rá, hogy az államszocializmus éveiben a katonai szolgálatot lelkiismereti okból, túlnyomó többségükben keresztény meggyőződésük miatt megtagadók által letöltött szabadságvesztés időtartamának a nyugdíjra jogosító szolgálati időként való elismeréséről nem rendelkezett a jogalkotó.

A panaszos előadta, hogy a kötelező sorkatonai szolgálat teljesítését vallási, lelkiismereti okokból megtagadta. Emiatt 2,5 év szabadságvesztésre ítélték, a börtönbüntetést 1981.01.04. és 1983.07.03. között kellett letöltenie. Tájékoztatást adott arról is, hogy szolgálati idejének meghatározása érdekében egyeztetést kezdeményezett a nyugdíjbiztosítási igazgatási szervvel. Az eljáró hatóság a letöltött szabadságvesztésének időtartamát nem ismerte el szolgálati időként. A panaszos ismeretei szerint az ugyanezen okból elítélt más személyek ügyében is elutasító döntések születtek. Az ombudsmani vizsgálatot ezért nem a saját nyugdíjügyében kérte, hanem jogszabálykritikaként fogalmazta meg beadványát. A panaszos kifejtette azon meggyőződését is, hogy az anyagi hátrány kompenzálásán túlmenően erkölcsi megnyugvást hozó rehabilitációt is jelentene a szolgálati idő elismerése.

E kérdés aktualitását az adja, hogy az 1970-es és 1980-as években lelkiismereti okból, pacifista meggyőződésük, vallási elveikhez való ragaszkodásuk miatt a katonai szolgálatot megtagadó, egykori szabadságvesztésre ítélték mára betöltötték, illetve a következő években fogják betölteni az öregségi nyugdíjkorhatárt.

A panasz kapcsán, az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.) rendelkezései alapján tájékoztatást kértem a Kormány nyugdíjpolitikai kérdésekben ügydöntő jogkörrel rendelkező szervének, a Gazdasági Kabinetnek a vezetőjétől.

Az érintett alaptörvényi rendelkezések

- A Nemzeti Hitvallás értékei: *„Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.”* [Alaptörvény Nemzeti Hitvallás];
- A kommunista diktatúra és a jogállam közti kontinuitás kizárása: *„Az 1990-ben lezajlott első szabad választások révén a nemzet akaratából létrehozott, a jog uralmán alapuló állami berendezkedés és a megelőző kommunista diktatúra összeegyeztethetetlenek.”* [Alaptörvény U) cikk (9) bekezdése];
- Új kárpótlási jogcím megállapításának tilalma: *„Az 1990. május 2-át megelőzően az életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak és az állam által a tulajdonukban igazságtalanul okozott károk folytán károsodottak számára pénzbeli vagy más vagyoni juttatást biztosító új kárpótlási jogcím jogszabályban nem állapítható meg.”* [Alaptörvény U) cikk (1) bekezdése];
- Az egyenlő bánásmód követelménye: *„A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes.”* *„Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékosság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”* [Alaptörvény XV. cikk (1) és (2) bekezdése].

Az alkalmazott jogforrások

- a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény;
- a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvény (a továbbiakban: régi Hvt.);
- a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.);
- az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló 1992. évi XI. törvény (a továbbiakban: 3. Semmisségi Törvény);
- a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény (a továbbiakban: Tny.);
- az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló lisszaboni szerződés kihirdetéséről szóló 2007. évi CLXVIII. törvény 2. melléklete (a továbbiakban: az Európai Unió Alapjogi Chartája);
- az 1945 és 1963 között törvénysértő módon elítéltek, az 1956-os forradalommal és szabadságharccal összefüggésben elítéltek, valamint a korábbi nyugdíj csökkentés megszüntetéséről, továbbá az egyes személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről szóló 93/1990. (XI. 21.) Korm. rendelet;
- az egyes, tartós időtartamú szabadságelvonást elszenvedettek részére járó juttatásról szóló 267/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet.

1. Történeti háttér

Az államszocializmus időszakában történt katonai szolgálatmegtagadások büntetőjogi megítélés alá estek, és így jogi szempontból is elemezhetők. Átfogó kutatásuk azonban a jogi kérdéseken túlmutató történettudományi vagy szociológiai megközelítést tenne szükségessé.

Az Ajbt. 18. § (6) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosának vizsgálati lehetősége az 1989. október 23-át követően indult eljárásokra terjed ki. E jelentés keretében kizárólag arra van lehetőségem, hogy a *beadvány történeti háttérének megvilágításaként szöjnek a katonai szolgálatmegtagadás büntetőjogi minősítéséről, és ennek máig ható jogkövetkezményeiről.*

A Magyar Népköztársaság – a Varsói Szerződés tagállamaként – alkotmányában rögzítette, hogy az állampolgárok az általános honvédelmi kötelezettség alapján katonai szolgálatot teljesítenek. Az akkori alkotmány kimondta azt is, hogy a haza és a nép ügyének elárulását, a katonai eskü megszegését, az ellenséghez való átpartolást, a kémkedést, az állam katonai hatalmának minden csorbítását a törvény szigorúan bünteti.

A régi Btk. alapján az a hadköteles, aki bevonulási kötelezettségének nem tett eleget (334. §) két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő vétséget követett el, a kibúvás a katonai szolgálat alól (335. §) három évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett büntettnek minősült, míg a katonai szolgálat megtagadásának büntette (336. §) öt évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő. Ezeket a tényállásokat a büntetőeljárásokban következetesen és szigorúan alkalmazták.

E tényállások közül a lelkiismereti, vallási meggyőződés kifejezésre juttatása kifejezetten a katonai szolgálat megtagadásának büntette esetén birt relevanciával. Ez a bűncselekmény ugyanis abban az esetben volt megállapítható, amennyiben a hadköteles behívására már sor került, és a behívott még a katonai szolgálatának megkezdése előtt kinyilvánította a teljesítendő katonai szolgálat nyílt megtagadását. A megtagadásra vonatkozó nyilatkozat tényállásszerűségének az is feltétele volt, hogy azt a hadköteles a bevonultatást intéző katonai szerv, illetőleg annak képviselője felé intézze.

A kutatók által dokumentált források szerint¹ a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadók túlnyomó többsége keresztény közösséghez (a Jehova Tanúi Vallási Közösséghez, a római katolikus gyökerű Bokor Keresztény Bázisközösséghez, az 1977-től vallásfelekezeti elismert Krisztusban Hívó Nazarénus Gyülekezetekhez, a Reformadventista Gyülekezetekhez) tartozott. Az Országos Rabbiképző két hallgatója is megtagadta a katonai szolgálatot azzal az indokkal, hogy a hadseregben nem nyílt volna lehetőségük vallási előírásaik (étkezési tilalmak, a szombat megünneplése stb.) megtartására, ám e nyilatkozatukat kénytelenek voltak visszavonni. Ismertté vált két olyan személy büntetőügye is, akik politikai okból tagadták meg, hogy a Varsói Szerződéshez tartozó néphadseregbe lépjenek. A forrásként hivatkozott kutatás megközelítőleg 750 főre teszi a katonai szolgálatmegtagadók számát. Közülük azonban nem mindenkit ítélték letöltendő szabadságvesztésre, mert voltak, akiket pszichiátriai vagy egészségügyi okból utóbb alkalmatlannak minősítettek a bevonulásra, másokat rákényszerítettek arra, hogy visszavonják a katonai szolgálat megtagadásáról szóló nyilatkozatukat.

Az államszocialista diktatúra idején súlyos hátrányok érték azokat, akik lelkiismereti okból megtagadták, hogy az általános honvédelmi kötelezettség alapján katonai szolgálatot teljesítsenek. A büntetőeljárásokban kirendelt ügyvédek látták el a védelmüket, akik az egykori elítéltek értékelése szerint gyakran nem tettek érdemi jogi lépéseket az érdekükben, esetenként meg sem keresték őket a tárgyalás előtt. A kiszabott szabadságvesztések időtartama jellemzően 10-36 hónap volt, amelyet a Baracskai Fogház és Börtönben töltöttek le. Fogvatartási körülményeiket jellemzi, hogy hívő emberként nem tarthattak maguknál Bibliát, és ha mégis találtak náluk, fogdabüntetéssel sújtották őket. Általános volt az is, hogy jó magaviseletük ellenére sem részesülhettek kedvezményekben. *A büntetésük letöltését követő években nem folytathattak felsőfokú tanulmányokat, nehezítették a munkahelyi előmenetelüket, mely diktatórikus intézkedések kihatással lehetnek az öregségi nyugdíjuk összegére is.*

A Magyar Népköztársaság 1974-től az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet folyamatához kapcsolódó „bizalomépítő intézkedésként” egy adott személyi kör számára – elsődlegesen a nazarénus vallásúakat megszólítva – lehetővé tette, hogy a katonai szolgálatot egyenruhában, fegyver nélkül teljesítsék. Az építómunkát végző egységek a honvédség kötelékébe tartoztak, így ezzel a lehetőséggel továbbra sem tudtak élni azok, akiknek vallási meggyőződésébe ütközött az eskü helyett megkövetelt katonai fogadalom² letétele.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Emberi Jogi Bizottsága 1987. március 10-i ülésén a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadását az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezménye által elismert gondolat szabadsághoz, lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog törvényes gyakorlásának minősítette. A magyarországi katonai szolgálatmegtagadók helyzete növekvő bel- és külföldi sajtónyilvánosságot kapott, és szabadon bocsátásuk érdekében társadalmi kezdeményezések indultak. Végül 1988 őszétől 1989 tavaszáig szabadon engedték a baracskai büntetés-végrehajtási intézetben szabadságvesztését töltő több mint száz katonai szolgálatmegtagadót.

---

¹ Csapody Tamás: *Elmélet és gyakorlat Keresztény katonai szolgálatmegtagadók Magyarországon 1979 és 1989 között, különös tekintettel a Bokor római katolikus bázisközösségre*, készült „A Magyar Tudományért” Alapítvány támogatásával „Az erőszakmentesség, katonai szolgálatmegtagadás szociológiai, politológiai történeti kutatása” témájában 1992-1993-ban, közreadva: 2016. (1-74. p.)

Huhák Heléna: *Katonai szolgálatmegtagadók: Csapody Tamás magángyűjteménye*. In: Apor Péter; Bódi Lóránt; Horváth Sándor; Huhák Heléna; Scheibner Tamás (szerk.) *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban: Gyűjtemények története*. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet, 2018. (383-394. p.)

Az Alba Kör emberi jogi jelentése a lelkiismereti okból történő katonai szolgálatmegtagadás helyzetéről, Budapest, 1995., A Jelentés az Európai Unió támogatásával készült, a Phare mikro-projekt keretében. (4-5. p.)

² A katonai fogadalom szövege a következő volt: „...a Magyar Népköztársaság állampolgára fogadom, hogy szocialista hazámat a fegyver nélküli katonai szolgálat követelményeinek megfelelően hűségesen szolgálom, önfeláldozóan védelmezem, és erőmet, tudásomat ennek szolgálatába állítom”. Forrás: Látogatás egy helyőrségben. Magyar Filmhíradó 1977. október <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=22007>

Ezt követően a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a katonai szolgálatmegtagadók egy részét kegyelemből mentesítette a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól. 1989-től az Alkotmány, majd a régi Hvt. módosításával – a Varsói Szerződés tagállamai közül Lengyelország után a másodikként – Magyarországon is jogi lehetőség nyílt a fegyvertelen vagy a polgári szolgálat választására.

A katonai szolgálatot lelkiismereti, vallási okból megtagadók a rendszerváltozást követően – más, a régi Btk. alapján köztörvényesnek minősített, de valójában politikai jellegű bűncselekmények miatt elítéltektől eltérően – máig nem részesültek rehabilitációban.

Az Országgyűlés 1992-ben kinyilvánította, hogy elítéli az államszocializmus ítélkezési gyakorlatát, amely egyrészt ellentétben állt az akkor hatályos Alkotmányban rögzített alapelvekkel, másrészt ellentétes volt az emberi jogokra vonatkozó általánosan elismert elvekkel és szabályokkal, valamint a társadalom erkölcsi értékrendjével. Ennek jegyében 15 bűncselekmény vonatkozásában törvényi úton semmissé nyilvánította az 1963. április 5. és 1989. október 15. között történt elítéléseket, amennyiben azok elkövetése a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában rögzített alapjogok gyakorlását vagy az abban foglalt elvek és célok megvalósítását jelentette.³

Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló T/3412. törvényjavaslat országgyűlési vitája során felmerült, hogy a felsorolt tényállások között szerepeljen a katonai szolgálat megtagadásának büntette is⁴. Az elfogadott 3. Semmiségi Törvény azonban nem rendelkezett a katonai szolgálat megtagadása miatti elítélések semmissé nyilvánításáról.⁵

Az 1990-es években egyes társadalmi szervezetek, így az Alba Kör és a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája felvetették a katonai szolgálatot a rendszerváltozás előtt lelkiismereti okból megtagadók szabadságvesztés büntetésének problémakörét. Jogalkotásra azonban nem került sor, és egészen mostanáig – amikor is az érintettek életkoránál fogva aktuálissá vált az öregségi nyugdíjra jogosító szolgálati idejük meghatározása – nem merült fel szabályozási kérdésként a számukra biztosított kompenzáció lehetősége.

A kialakult és töretlen joggyakorlat ismertetéseként hivatkozható egy közigazgatási határozat felülvizsgálata iránt indított, 2021-ben zárult perben hozott anonimizált ítélet. A felperes azért fordult bírósághoz, mert a katonai szolgálat megtagadása miatt az 1980-as években letöltött három év szabadságvesztés időtartamát nem tudta érvényesíteni a szolgálati idő megállapítására irányuló igényeként. Ebben a perben a bíróság megállapította, hogy a felperes jogviszonyát a fogházbüntetés megkezdése előtti napokban munkáltatója jogsértően szüntette meg, és azt – a jogerős akkori munkaügyi bíróság döntés ellenére – csak a szabadságvesztés letöltését követően állította vissza.

---

³ A semmissé nyilvánított bűncselekmények: a) összeesküvés, b) lázadás, c) izgatás, d) más szocialista állam ellen elkövetett összeesküvés, lázadás, e) hatóság vagy hivatalos személy megsértése, f) közösség megsértése, g) törvény vagy hatósági rendelkezés elleni izgatás, h) egyesülési joggal visszaélés, i) tiltott határátlépés, j) hazatérés megtagadása, k) bűncselekmény a népek szabadsága ellen, l) sajtórendészeti vétség, m) rémhírterjesztés, n) feljelentés elmulasztása, ha a feljelentési kötelezettség az a)–m) pontok szerint semmisség alá eső bűncselekményekre vonatkozik, o) bűnpártolás. [3. Semmiségi Törvény 1. §]

⁴ Az egyik parlamenti képviselőcsoport vezérszónoka felszólalásában rögzítette: „A másik pedig, amit szeretnék megemlíteni, ez a katonai szolgálat-megtagadásnak a kérdése, amelyben ugyancsak – hogyha emlékszünk – nagyon sok fiatal szenvedett az elmúlt években és különösen az elmúlt rezsim alatt, nagyon sok vallásos fiatal elsősorban, hiszen az első politikai szolgálatmegtagadó a nyolcvanas évek elején jelentkezett Magyarországon, addig csak olyan fiatalok kapták végül is meg ezt a büntetést, akik vallási okokból tagadták meg a katonai szolgálatot. Úgy gondolom, hogy ez is idetartozik, ezeknek a cselekményeknek a körébe. Tehát én itt is kíváncsi vagyok, hogy ha erre is kimondaná a semmisséget ez a törvényjavaslat.” Az Országgyűlés plenáris ülésének jegyzőkönyve 1990-2022, Az 1990-1994-es országgyűlési ciklus, 1992. február 4. kedd, a tavaszi ülés 2. napja.

⁵ A katonai szolgálat megtagadása bűncselekmény miatti elítélések semmissé nyilvánításáról szóló módosító javaslat országgyűlési bizottsági támogatást kapott, az Országgyűlés azonban 176 szavazattal 67 ellenében 9 tartózkodás mellett elutasította.

A bíróság értelmezése szerint a hatályos törvényi szabályozás alapján – a Tny. 42. §-ának alkalmazása esetén – *a szabadságvesztés időtartamának szolgálati időként való figyelembevételére csak a bíróság jogerős felmentő ítélete alapján van lehetőség.* Ebben az ügyben felmentésre nem került sor, a felperest a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa kegyelemből mentesítette a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól, és ebből következően a letöltött szabadságvesztés időtartama társadalombiztosítás szempontból nem ismerhető el szolgálati időként. A bíróság azonban más jogcímen, speciális okból, az egykori munkáltató munkajogi mulasztására figyelemmel megállapította, hogy a felperes munkaviszonyát folyamatosnak kellett tekinteni letöltött szabadságvesztésének időtartama alatt is, és így az szolgálati időként elismerhető volt.⁶

A jogalkalmazói gyakorlat tehát egyértelmű abban a kérdésben, hogy a katonai szolgálat megtagadása miatt *az államszocializmus évtizedeiben szabadságvesztéssel sújtottak letöltött büntetésének ideje – bíróság általi felmentés, illetve az ítélet semmiségének hiányában – a Tny. rendelkezései alapján nem vehető figyelembe az öregségi nyugdíjra jogosító szolgálati időként.*

2. A minisztériumi álláspontok

2.1. A Gazdasági Kabinet előző elnöke, *a pénzügyminiszter kérdéseim kapcsán a következő álláspontot fejtette ki.*

2.1.1. A Kormány rendelkezésére állnak-e adatok arról, hogy az államszocializmus éveiben hány személyt ítéltek szabadságvesztésre a katonai szolgálat megtagadása miatt?

A pénzügyminiszter az Igazságügyi Minisztériummal egyeztetett válasza szerint nem állnak rendelkezésükre a bírósági ítélezési gyakorlattal kapcsolatos adatok. A katonai szolgálat megtagadása miatti elítélésekkel kapcsolatban az Országos Bírósági Hivatal nyújthat tájékoztatást.

2.1.2. Amennyiben helytállóak a kutatási adatok arról, hogy az államszocializmus éveiben a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadók száma kb. 700-800 fő között volt, és (elhalálozás, külföldre település stb. miatt) közülük sem mindenki válhat öregségi nyugdíjra jogosulttá, valamint esetükben 10-36 hónapnyi szolgálati idő kerülhetne elismerésre, az esetleges törvénymódosítást úgy kell-e értékelni, hogy jelentős többletterhet jelentene az állami nyugdíjrendszerre nézve, vagy annak nagyságrendjéhez képest ez a többletkiadás nem volna számottevő?

A pénzügyminiszter válasza szerint *az érintettek társadalombiztosítási életpályája nem ismert, azonban az kijelenthető, hogy egy ilyen nagyságrendű, körülbelül 700-800 fő 1-3 év többlet szolgálati idejének elismerése nem róna jelentős terhet a Nyugdíjbiztosítási Alapra.*

Válaszában kifejtette, hogy a társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben elsődlegesen a biztosítási elv érvényesül, vagyis elsősorban járulékfizetéssel lehet nyugellátásra jogosultságot szerezni, és az ellátás összege is függ a járulékalapot képező jövedelemtől. Másodlagos a szolidaritási elv szerepe, amely elsősorban a társadalmi méretű kockázatközösséget fejezi ki, és tudatosan figyelmen kívül hagyja az egyének közötti kockázatkülönbségeket. Utóbbira alapozva hajt végre a nyugdíjrendszer átcsoportosításokat az egyes jogosulti kategóriák között (például a hozzátartozói nyugellátások kedvezőbb számítási szabályai esetében). A biztosítási elv elsődlegességére tekintettel csak egy szűk esetkörben lehet járulékfizetés nélkül szolgálati időt szerezni. Elsődlegesen olyan egészségbiztosítási pénzbeli ellátások tartoznak ide, amelyeket hagyományosan nem terhel járulék, mint például a táppénz. Szolgálati időként kell elismerni a katonai, illetve polgári szolgálatban eltöltött időt is, aminek oka, hogy az állam a katonai szolgálat előírásával megvonta az érintettől annak lehetőségét, hogy abban az időszakban a munkájával biztosítottként szolgálati időt szerezzen.

---

⁶ Miskolci Törvényszék közigazgatási határozat felülvizsgálata tárgyában született K. 700586/2021/7. ítélete

2.1.3. Támogathatónak tartja-e a nyugdíjszabályok módosítását az államszocializmus időszakában a katonai szolgálatot megtagadók börtönéveinek az öregségi nyugdíjra jogosító szolgálati évként való elismerése érdekében, vagy – ugyanezen esetkörre vonatkozóan – valamilyen más, megfelelő kompenzációt jelentő méltányossági kedvezmény jogszabályi biztosítását?

A pénzügyminiszter válaszában kifejtette, hogy a Tny. 42. § (2) bekezdése szerint – járulékfizetés nélkül is – figyelembe kell venni szolgálati időként „a letartóztatás idejét, ha a letartóztatottat jogerősen felmentették, vagy a bíróság jogerős vagy végleges határozatában, valamint az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság további jogorvoslattal nem támadható határozatában a büntetőeljárást megszüntette”, illetve „a szabadságvesztés idejét, ha az elítéltet a bíróság utóbb jogerősen felmentette”. Ezen esetekben utólag megalapozatlannak bizonyult az az állami szabadságelvonás, ami megfosztotta őket attól a lehetőségtől, hogy dolgozzanak, járulékot fizessenek, és így szolgálati időt szerezzenek. Emiatt ismeri el a Tny. szolgálati időnek az említett időszakokat. A kegyelem gyakorlása nem minősíti az ítéletet utólag megalapozatlannak, ezért a szolgálati idő utólagos biztosítását nem veheti fel.

Az Országgyűlés a semmisségi törvényekkel azokat a sérelmeket kívánta orvosolni, amelyeket a szuverenitását vesztett, diktatórikus kormányzás alatt álló országban, a függetlenségében korlátozott bíróság a tisztességes eljárás követelményeit mellőzve, mind az akkor hatályos Alkotmány szövegével, mind pedig a nemzetközileg elismert jogelvekkel ellentétesen okozott. Felmentés esetében, illetve az ítélet – a semmisségi törvények szerinti – semmissége okán a szabadságvesztés időtartama elismerhető szolgálati időként. A semmissé nyilvánított ítéletek esetében ugyanakkor nem a társadalombiztosítási jogszabályok, hanem politikai rehabilitációs tárgyú kormányrendeletek szabályozták a szolgálati idő figyelembevételét. Az 1945 és 1963 között törvénysértő módon elítéltek, az 1956-os forradalommal és szabadságharccal összefüggésben elítéltek, valamint a korábbi nyugdíjcsökkentés megszüntetéséről, továbbá az egyes személyes szabadságot korlátozó intézkedések hatálya alatt állt személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetének rendezéséről szóló 93/1990. (XI. 21.) Korm. rendelet a nehezebb munkahelyi előmenetelért, és a felsőfokú tanulmányok folytatásának lehetetlenségéért nyugdíj-kiegészítést biztosít részükre.

A részemre megküldött válasz hivatkozott az Igazságügyi Minisztérium azon álláspontjára is, mely szerint a katonai szolgálat megtagadásának bűncselekménye az adott politikai rendszerhez speciálisan kapcsolódó elemet nem tartalmaz, vagyis független az állami berendezkedéstől, a kormányzati rendszertől, ezért nem esett azonos megítélés alá a korábbi semmisségi törvényekben meghatározott bűncselekményekkel.

Az Igazságügyi Minisztérium álláspontja szerint *felmerül annak a lehetősége is, hogy e tényállás alapján olyan személyeket is elítéltek, akik nem lelkiismereti okból tagadták meg a szolgálatot, hanem olyan indokból, amelyeknek jogi, morális megítélése napjainkban sem érdemelne rehabilitációt.* A motívumok vizsgálata pedig több mint 30 év elteltével komoly nehézségekbe ütközhet. Nem zárható ki az sem, hogy aki lelkiismereti okokból nem kívánt eleget tenni honvédelmi kötelezettségének, végül nem a katonai szolgálat megtagadása miatt, hanem más tényállás alapján ítélték el. Ez tovább nehezíti egy esetleges ezirányú jogszabály végrehajtását.

Az Igazságügyi Minisztérium által jelzett aggályokra figyelemmel a pénzügyminiszter válaszában rögzítette, hogy *a szolgálati idő megállapítása nehézségekbe ütközhetne, különösen, ha a nyugdíjbiztosítási igazgatási szervként eljáró fővárosi és vármegyei kormányhivatalok feladatkörébe utalnák e kérdés elbírálását.* A pénzügyminiszter válaszában rögzítette, hogy álláspontja szerint nem illeszkedne a nyugdíjbiztosítás rendszerébe, ha hatályban tartott ítéletek alapján letöltött szabadságvesztés időtartamára, járulékfizetés nélkül biztosítanánk szolgálati időt. Felmerülne ugyanakkor az ilyen tárgyú szabályozás kárpótlási jellege, ami felvetheti az Alaptörvény – új kárpótlási jogcím megállapítását tiltó – U) cikk (9) bekezdésével való összhang kérdését is.

A pénzügyminiszter felhívta arra is a figyelmet, hogy *a nyugdíjszabályokban biztosított bármilyen méltányossági kivétel vagy többletjogosultság szembe menne a nyugdíjrendszer alapelveivel.* A hatályos szabályozás alapján méltányosságból engedélyezhető kivételes nyugellátás nem az általános szabályok alkalmazása alól ad részleges felmentést, hanem azt teszi lehetővé, hogy bizonyos feltételek esetén az arra egyébként nem jogosult személynek alacsony – 15 és 50 ezer forint közötti – összegben lehessen megállapítani nyugellátást. Szintén méltányosságból – 3 és 8 ezer forint közötti összegben – kivételes nyugellátás-emelés engedélyezhető, ha a kérelmezőt megillető rendszeres pénzellátások összege nem haladja meg a 120 ezer forintot, kivételesen indokolt esetben a 140 ezer forintot.

A kivételes nyugellátás-emelés lehetősége – a jogszabályi feltételek fennállása esetén – az egykori katonai szolgálatmegtagadók számára is nyitva áll.

2.2. A beadvány kapcsán további ombudsmani megkeresésre nem került sor. A panaszos azonban beadványához csatolta *az üldözött keresztények megsegítéséért felelős helyettes államtitkár* 2018.04.05-én kelt 23005/2018/ÜKERHAT. iktatószámú levelét, amelyben – hatáskör hiányában – általánosságban rögzítette, hogy *támogatandó célnak tartja „a vallási okból visszautasított katonai szolgálat miatt börtönben töltött idő” nyugdíjfolyósító szerv általi elismerését.*

I. A vizsgálat megállapításai

I.1. A hatáskör tekintetében

Az alapvető jogok biztosának feladat- és hatáskörét az Ajbt. határozza meg.

Az Ajbt. 2. § (2) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa javaslatot tehet az alapvető jogokat érintő jogszabályok módosítására, illetve megalkotására.

Ezen törvényi rendelkezést is figyelembe véve, a preventív alapjogvédelemre hangsúlyt helyező ombudsmani gyakorlat alapján az alapvető jogok biztosa mandátuma keretei között marad akkor, ha az alapjogi aspektusú vizsgálathoz nélkülözhetetlen módon, éppen a konkrét alapjogsérelmek és ezen alapuló panaszok hatékony megelőzése érdekében áttekinti a releváns jogi szabályozást, feltérképezi és jelzi a szabályozást kibocsátó, illetve előkészítő szervek irányába a normaszöveggel kapcsolatban felmerülő alapjogi, alkotmányossági aggályokat.

I.2. Az érintett alapvető jogok tekintetében

Az alapvető jogok biztosa egy adott társadalmi probléma mögött álló összefüggésrendszer feltárása során autonóm, objektív módon, kizárólag alapjogi érvek felsorakoztatásával és összevetésével tesz eleget az Alaptörvényben kapott mandátumának.

Az ombudsmani intézmény megalakulása óta az országgyűlési biztos támaszkodott az Alkotmánybíróság alapvető jogállami garanciákkal és az alapjogok tartalmával kapcsolatos elvi megállapításaira, valamint – az ombudsmani jogvédelem speciális vonásainak megfelelően – alkalmazta az alapjog-korlátozás alkotmányosságát megítélni hivatott alapjogi teszteket.

I.2.1. Az Alaptörvény U) cikk (1) bekezdése kinyilvánítja, hogy az 1990-ben lezajlott első szabad választások révén a nemzet akaratából létrehozott, a jog uralmán alapuló állami berendezkedés és a megelőző kommunista diktatúra összeegyeztethetetlenek.

A jogállam és a diktatúra közötti határvonal egyértelműen kimutatható a katonai szolgálat lelkiismereti meggyőződésből való megtagadásának megítélésében is.

Az államszocializmus évtizedeiben az Alkotmány – egészen 1989-ig – nem ismerte el a fegyver nélküli szolgálat teljesítésének jogát. Ezzel szemben a módosított Alkotmány 70/H. § (2) bekezdése, majd az Alaptörvény XXXI. cikk (3) bekezdése alapvető jogként biztosítja,

hogy ha a hadkötelezett lelkiismereti meggyőződésével a fegyveres szolgálat teljesítése összeegyeztethetetlen, fegyver nélküli szolgálatot teljesít.

Az Alaptörvény és Alkotmány fenti rendelkezései közötti tartalmi egyezőség alapján továbbra is *hivatkozható az Alkotmánybíróságnak a fegyver nélküli és a polgári szolgálat szabályozását áttekintő 46/1994. (X.21.) számú határozata*. Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint a fegyver nélküli szolgálat és a polgári szolgálat intézménye elismerésének alapja a lelkiismereti szabadság biztosítása, nevezetesen a fegyveres honvédelmi kötelezettséggel való ellentétének feloldása volt. Az Alkotmánybíróság e határozatában visszautalt töretlen gyakorlatára, mely szerint *az állam senkit nem kényszeríthet olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiséget meghatározó valamely lényeges meggyőződésével*. Az államnak nemcsak az a kötelessége, hogy ilyen kényszerítő tartózkodjék, hanem az is, hogy lehetővé tegye – észszerű keretek között – az alternatív magatartást.

I.2.2. Az Alaptörvény U) cikk (9) bekezdése rögzíti az új kárpótlási jogcím megállapításának tilalmát.

Az alkotmányozó tehát új jogcím tekintetében lezárta a kárpótlási folyamatot. Az Alaptörvény ezen tilalma ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy a korábban jogszabályban rendezett kárpótlási jogcímek alapján, egyedi jogalkalmazói döntéssel pénzbeli vagy más vagyoni juttatást biztosító kárpótlási jogosultság továbbra is megállapítható legyen.

Az Alkotmánybíróság 3314/2014. (XI. 21.) AB végzésében ezen alaptörvényi tilalom kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy „elsősorban a törvényhozó hatalom hatáskörébe tartozik annak eldöntése, hogy az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben és ahhoz hasonló esetekben gondoskodik-e a jogsértések reparálásáról – a kárpótlás jogcímén kívüli – más jogcímen”.

Az Alkotmánybíróság *határozataiban következetesen különbséget tesz azok között, hogy az államszocializmus éveiben hátrányt szenvedett kör részére biztosított kompenzáció kárpótlást kíván nyújtani a kiválasztott jogosulti kör számára vagy ex gratia, szociális jellegű juttatást biztosít*.

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott több határozatában is állást foglalt a múlt rendszerek sérelemokozásaival kapcsolatos kárpótlások kérdésében, mely megállapításait a 3073/2015. (IV. 23.) AB határozatában is megerősítette.

E határozat rögzíti, hogy az Országgyűlés a rendszerváltás után három ún. semmisségi törvényt alkotott, amelyekben rendelkezett az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések, az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések, valamint az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról. A sérelmek orvoslására alkotott törvények kötelezően írják elő, hogy a semmisnek tekintendő elítéléssel érintett személyek kárpótlásáról külön törvénynek kell rendelkeznie. Az Országgyűlés ennek megfelelően – figyelemmel a nemzetgazdaság teherbíró képességére – rendelkezett a politikai okból életüktől és szabadságuktól jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról.

A Kormány a 93/1990. (XI. 21.) Korm. rendeletben a semmisnek tekintendő elítéléssel érintett személyek társadalombiztosítási és munkajogi helyzetét rendezte azzal, hogy elrendelte a nyugellátás, korhatár előtti ellátás, szolgálati járandóság, rokkantsági ellátás, rehabilitációs ellátás, baleseti nyugellátás meghatározott szempontok szerinti felemelését.

Az Alkotmánybíróság a 3073/2015. (IV. 23.) AB határozatában továbbra is irányadónak tekintette az 1/1995. (II. 8.) AB határozatnak a nem vagyoni, hanem személyi sérelmekért járó kárpótlásra jogosultak körének meghatározásával összefüggésben tett következő megállapításait. A törvény időbeli hatálya alá eső múlt rendszerek különböző politikai tartalmat és ideológiát képviseltek, ennek megfelelően a személyi sérelemokozások is különbözőfélék voltak és különböző okokból történtek meg. A személyi sérelemokozásoknál az objektív

szempontok megragadása alig lehetséges, ezért a jogosulti csoportképzés alkotmányosságának a megítélése, az egyenlő méltóságú személyként kezelés tesztjének alkalmazása is rendkívül összetett. Tekintettel arra, hogy a kárpótlásra fordítható fedezet korlátozott, *az ország gazdasági helyzete nem teszi lehetővé, hogy az állam a kárpótlásra jogosultak csoportjainak meghatározásánál minden sérelemokozásra tekintettel legyen.*

A 3073/2015. (IV. 23.) AB határozat megerősítette a 46/2000. (XII. 14.) AB határozat következő megállapításait is. Szemben a tulajdoni kárpótlással, az államot „az elmúlt rendszerek személyi sérelemokozásáért kárpótlási kötelezettség – a jogállami Alkotmányt megelőző kötelezettségvállalás hiányában – még részlegesen sem terhelte”. Az Alkotmánybíróság „a vizsgálat során mindig szem előtt tartotta, hogy az állam – az Alkotmány alapján – nem volt köteles az életüktől és a szabadságuktól megfosztottaknak kárpótlást adni”. Abban az esetben viszont, ha törvényhozás jogosultságokat állapít meg, és a mindenkori szabályozás összefüggései alapján akár a jogosulti kört, akár a juttatás mértékét illetően – a megkülönböztetés tilalma merül fel, akkor „nem alapjogok, sőt meghatározóan nem is alanyi jogosultságok közötti megkülönböztetésről van szó, a megkülönböztetés a pozitív diszkrimináción belül marad, ezen belül vizsgálendő.”

Az Alkotmánybíróság mindezekre a megállapításokra is figyelemmel vizsgálta a 3073/2015. (IV. 23.) AB határozatában az a kérdést, hogy egyes, tartós időtartamú szabadságelvonást elszenvedettek részére járó juttatásról szóló 267/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet nem mindhárom, hanem csak két semmisségi törvény alapján megsemmisített ítéletekkel összefüggésben teszi lehetővé juttatás folyósítását.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint *ez a kormányrendelet nem újabb kárpótlásról rendelkezik, hanem egy ex gratia, szociális jellegű juttatásról.* A jogszabály sem preambulumban, sem céljának meghatározásakor nem utal arra, hogy a jogalkotó újabb kárpótlást kíván nyújtani. A rendelet megalkotásának oka az volt, hogy a jogalkotó észlelte: „az emberek egy különösen sokat szenvedett csoportja anyagilag méltatlan körülmények között él (nyugellátása általában rendkívül alacsony, melynek egyik oka maga az elszenvedett sérelem, amely a szenvedéseken – és ezek egészségügyi kihatásain – túl a hivatásában, életpályáján is visszavetette az érintett személyt, másik oka a magas életkor stb.) és megnehezült életkörülményeiken kívánt a juttatással javítani. Nem a sérelemért nyújt kárpótlást tehát, hanem olyan juttatást ad, amelynek célja, hogy az érintettek életkörülményein javítson a jogalkotó”.

Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a konkrét juttatás vonatkozásában az érintett személyek által elszenvedett sérelem következtében kialakult hátrányos szociális helyzet olyan speciális jellemző, amely alapján kiemelhetők az összes sérelmes személy köréből. *A pozitív diszkrimináció legitim célja, hogy a 93/1990. (XI. 21.) Korm. rendelet alapján nyugellátásra vagy egyéb, ott megjelölt juttatásra jogosultak közül azok az idős, az öregségi nyugdíjkorhatárt betöltött vagy rokkant személyek részesüljenek nyugdíj-kiegészítő juttatásban, akiknek a szociális helyzete különösen hátrányos.* A jogalkotó tehát az esélyek egyenlőségét az érintett személyek életkorára és szociális helyzetére figyelemmel kívánta elősegíteni, mivel észlelte, hogy anyagilag különösen méltánytalan, megnehezült körülmények között élnek.

Mindezek alapján az Alkotmánybíróság a 3073/2015. (IV. 23.) AB határozatában nem tekintette alaptörvény-ellenesnek, hogy a 267/2000. (XII. 26.) Korm. rendelet nem rendelkezett a 3. Semmisségi törvény hatálya alá tartozó ítéletekkel érintett, öregségi nyugdíjkorhatárt betöltött vagy rokkant személyek részére havi juttatás folyósításáról (eltérően a másik két semmisségi törvény hatálya alá tartozó személyi körre vonatkozó szabályoktól).

I.2.3. Az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése tartalmazza a diszkrimináció tilalmát, mely szerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.

Az Alkotmánybíróság – az Alaptörvény hatályba lépése után megerősített – értelmezésében az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdése tartalmazza az általános jogegyenlőségi szabályt, amely a jogrend valamennyi szabálya tekintetében azért biztosítja az egyenlő kezelés követelményét, mert az egyenlőség végső alapja az egyenlő méltóság. Valamely szabályozás abban az esetben nem felel meg az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdésében foglalt mércének, ha végső soron az emberi méltósághoz fűződő jogot sérti. A jogegyenlőség elve ugyanakkor nem bármifajta különbségtételt, hanem az emberi méltóságot sértő megkülönböztetéseket tilalmazza. Alaptörvény-ellenes, vagyis emberi méltóságot sértő megkülönböztetés abban az esetben állapítható meg, ha a különbségtétel önkényes. A hátránnyal járó különbségtétel az általános mérce szerint akkor minősül önkényesnek, ha nincs ésszerű, kellő súlyú alkotmányos indoka. [3206/2014. (VII. 21.) AB határozat, 3073/2015. (IV. 23.) AB határozat]

Következetes az Alkotmánybíróság álláspontja abban is, hogy az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdésében foglalt diszkrimináció tilalma nem kizárólag az alapvető jogok védelmi körébe tartozó jogszabályokra, hanem a teljes jogrendszerre kiterjeszhető. „Ez abból adódik, hogy a diszkrimináció tilalma valójában az alaptörvényi szabályban megjelölt, az emberek önzonosságát, identitását megtestesítő tulajdonságok szerinti megkülönböztetést, vagyis a diszkriminációt tilalmazza. Ebből az is következik, hogy az ilyen különbségtétel érvényességét és igazolhatóságát az Alkotmánybíróságnak az alapjogok és nem alapjogok tekintetében egyaránt különleges szigorúsággal szükséges vizsgálnia”. [3206/2014. (VII. 21.) AB határozat]

Az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdése ugyan egy nyílt felsorolást tartalmaz, amely azonban nem bővíthető korlátlanul. „Nem nyújt védelmet olyan személyeknek, akiket valamely szabály ugyan éppen hátrányosan érint, de mégsem diszkriminál. Az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdésében garantált diszkriminációtilalom ugyanis csupán olyan élethelyzeteket ölelhet át, amelyekben az emberek önzonosságát, identitását meghatározó lényegi tulajdonságuk miatt előítéllettel, vagy társadalmi kirekesztéssel néznek szembe. Vagyis a diszkriminációtilalom alkotmányos klauzulája elsődlegesen a társadalom személyben rejlő és tetszés szerint nem változtatható tulajdonság mentén elkülönülő csoportjainak védelmét szolgálja.” Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint a másokkal közösen elszenvedett valamilyen sérelem eredményeként jelentkező hátrányos szociális helyzet nem tekinthető olyan lényegi tulajdonságnak, amely az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdése értelmében vett „egyéb helyzet” lehetne. Nem minősül ugyanis olyan eredendő és megváltoztathatatlan tulajdonságnak, amely az egyén önzonosságának elválaszthatatlan részét képezné, és aminek következtében a személyek érintett csoportjának társadalmi előítéletekkel, kirekesztéssel, más indokolatlan és folyamatos hátránnyal kellene szembe nézni. [3206/2014. (VII. 21.) AB határozat, 3073/2015. (IV. 23.) AB határozat]

A beadványban foglaltakkal összefüggésben relevanciával bír a 3. Semmisségi Törvény alkotmányossági vizsgálata kapcsán hozott 1459/B/1992. AB határozat is. Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint *a múlt rendszerben személyükben sérelmet szenvedetteknek nincs alanyi joga arra, hogy az őket ért hátrányok ténye miatt bármilyen elégtételben részesüljenek. Nem alkotmányellenes, ha a törvény megítélésében egy tekintet alá eső ügyek csoportjából valami kimarad, habár méltányosságból oda volna sorolható.* A semmisség kérdésében való állásfoglalás nem egyszerű jogalkalmazói feladat. A méltányossághoz ugyanakkor senkinek nincs alkotmányos joga. A végül elfogadott megoldás helyessége vagy a felsorolás teljessége megkérdőjelezhető, azonban ezek az alkotmányosság megítélése szempontjából nem alapvetőek. Méltányosság okán ugyanis a felsorolás kiegészítése a törvényhozó belátásától függ és ilyenként nem alkotmányossági kérdés.

III. A vizsgálat megállapításai – az ügy érdemében

III.1. A jelentésben hivatkozott kutatások adatai szerint több száz főre tehető azok száma, akik az államszocializmus időszakában lelkiismereti okból, jellemzően vallási hitelveket követve megtagadták a katonai szolgálat teljesítését. Meggyőződésükhöz sokan azt követően is ragaszkodtak, hogy a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények miatt (régii Btk. 334-336 §-ai) büntetőeljárás indult velük szemben. *Azok a hadkötelesek, akik a behívó átvételét követően a katonai szolgálat megtagadásáról nyilatkoztak, jellemzően 10-36 hónap időtartamú letöltendő szabadságvesztés büntetésben részesültek, és – amint azt a jelentés 1. pontja ismerteti – mind a büntetőeljárásban, mind a fogvatartás során hátrányos megkülönböztetés sújtotta őket.* A büntetésük letöltését követően is számos nehézséggel kellett szembesülniük, nem folytathattak felsőfokú tanulmányokat, hátráltatták a munkahelyi előmenetelüket, mely diktatórikus intézkedések kihatással lehetnek az öregségi nyugdíjuk összegére is.

Az államszocializmus éveiben történt katonai szolgálatmegtagadások jogi megítélése alapvetően az alábbi két, egymással szemben álló nézőpontból lehetséges.

Az egyik megközelítés szerint a katonai szolgálat megtagadása nemcsak az államszocialista diktatúra idején volt bűncselekmény, hanem a demokratikus jogrend is szabadságvesztéssel fenyegeti e büntett elkövetőit. A katonai szolgálat teljesítése ugyanis olyan állampolgári kötelezettség, amelyet függetleníteni kell az adott állam politikai berendezkedésétől. Ebből következően a katonai szolgálat lelkiismereti okból, vallási meggyőződésük miatt való megtagadása miatt az 1970-es és 1980-as években elítélteknek cselekményük jogkövetkezményeit viselniük kell a demokratikus jogállam keretei között is.

Egy más megközelítés abból indul ki, hogy a diktatúra és a demokratikus jogállam eltérően viszonyul ahhoz a konfliktushelyzethez, amely azért áll elő, mert a hadkötelezett lelkiismereti meggyőződésével összeegyeztethetetlen a fegyveres szolgálat teljesítése. Az államszocialista jogrendszer – annak diktatórikus jellegéből adódóan – nem biztosított észszerű keretek közötti alternatív megoldást a katonai szolgálat kiváltására, hanem büntetőjogi fenyegetettséggel akarta megtörni az érintettek ellenállását. Miután nem volt lehetőség sem fegyver nélküli, sem polgári szolgálatot kérelmezni, akik számára lelkiismereti konfliktust jelentett a katonai szolgálat teljesítése, választani kényszerültek a büntetőjog által tilalmazott cselekmény elkövetése vagy a személyiségük szempontjából meghatározó jelentőségű belső meggyőződésük – jellemzően az általuk követett keresztény hitelvek – feladása között.

Ezt a konfliktushelyzetet a rendszerváltozás utáni Alkotmány, majd az Alaptörvény XXXI. cikk (3) bekezdése azzal oldja fel, hogy elismeri a hadkötelezett jogát a fegyver nélküli szolgálatra, ha lelkiismereti meggyőződésével összeegyeztethetetlen a fegyveres szolgálat teljesítése.

A katonai szolgálat megtagadásához való jogot ma már számos, Magyarország által is ratifikált nemzetközi egyezmény biztosítja. Külön is említendő ezek közül az Európai Unió Alapjogi Chartája, amely dokumentum 10 cikkének (2) bekezdése kinyilvánítja, hogy a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásához való jogot, az e jog gyakorlását szabályozó nemzeti törvények szerint, el kell ismerni.

A katonai szolgálatot az államszocializmus éveiben megtagadókat az akkori büntetőjogi szabályok szerint, „formáljogi” megközelítésben törvényesen ítélték szabadságvesztésre, elítélésük azonban nem vonatkoztatható el attól a tényről, hogy a Magyar Népköztársaság nem biztosította – a demokratikus jogrendszerekben így az Európai Unió államaiban ma már alapvető jogként elismert – fegyver nélküli, illetve polgári szolgálathoz való jogot.

Felhívható ennek kapcsán az Alkotmánybíróság azon értelmezése, hogy a büntetőjogi szankcionálás „az alternatív honvédelmi szolgálat alkotmányos és törvényi lehetőségének bevezetése óta általában nem hozható összefüggésbe” a lelkiismereti joggal, tehát ebből következőn, ilyen jogintézmény hiányában viszont kimutatható az alkotmányossági kapcsolat.

E megállapítást erősíti, hogy az Alkotmánybíróság e döntésében rögzítette azt is, hogy azon hadköteleseknek, akik „lelkiismereti okból nem kívánnak katonai szolgálatot teljesíteni, e joguk érvényesítése érdekében nem kell elkövetniük” katonai bűncselekményeket, „hiszen rendelkezésükre áll az alternatív szolgálat legális lehetősége”. [46/1994. (X. 21.) AB határozat]

A szolgálatmegtagadók túlnyomó többsége keresztényként, – a 2012. január 1. napjáról az Alaptörvény által is védett – a keresztény kultúrán alapuló értékrendjének felvállalása miatt szenvedett szabadságvesztést, illetve további más sérelmeket pártállam évtizedeiben. Az Alkotmánybíróság ugyanakkor – a jelentés I.2.1. pontjában ismertetett – 46/1994. (X.21.) számú határozatában a lelkiismeret fogalmát úgy értelmezte, hogy a hadköteles minden olyan indokra hivatkozhat a fegyver nélküli katonai, illetve polgári szolgálat kérelmezésekor, amely összefüggésbe hozható a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződéssel, legyen az vallási, erkölcsi vagy egyéb természetű. Mindebből következően a katonai szolgálatot az államszocializmus évtizedeiben megtagadók jogsérelmei azonos megítélés alá esnek, függetlenül attól, hogy vallási hitelveik, pacifista meggyőződésük vagy a Varsói Szerződés ideológiáját elutasító politikai nézeteik felvállalása vezetett az elítélésükhöz.

A katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadók a rendszerváltozást követően – más, a régi Btk. alapján köztörvényesnek minősített, de valójában politikai jellegű bűncselekmények miatt elítéltektől eltérően – máig nem részesültek kompenzációban az elszenvedett személyi sérelmeikért.

Az Országgyűlés 1992-ben kinyilvánította, hogy elítéli az államszocializmus ítélkezési gyakorlatát, amely egyrészt ellentétben állt az akkor hatályos Alkotmányban rögzített alapelvekkel, másrészt ellentétes volt az emberi jogokra vonatkozó általánosan elismert elvekkel és szabályokkal, valamint a társadalom erkölcsi értékrendjével. Ennek jegyében az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni 15 bűncselekmény vonatkozásában semmissé nyilvánította az elítéléseket, amennyiben azok elkövetése a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában rögzített alapjogok gyakorlását vagy az abban foglalt elvek és célok megvalósítását jelentette. A 3. Semmiségi Törvény parlamenti vitája során felmerült, hogy a felsorolt tényállások között szerepeljen a katonai szolgálat megtagadásának büntette is, ám erről szóló módosító indítványt az Országgyűlés elvetette.

Vizsgálatom során tehát elsőként annak megállapítása szükséges, felveti-e az egyenlő bánásmód követelmények sérelmét az, hogy a rendszerváltozást követően a jogalkotó egyes bűncselekmények kapcsán elrendelte az államszocializmus időszakában hozott ítéletek semmisségét, miközben egy olyan tényállás, a katonai szolgálat megtagadása miatt kiszabott szabadságvesztések maradtak hatályban, amelyek elkövetői a nemzetközi jog által elismert és védett lelkiismereti meggyőződésük kinyilvánítása miatt, illetve keresztény hitelveiket követve kerültek szembe a diktatórikus államhatalom jogrendjével.

Az Alkotmánybíróság – a jelentés I.2.2. és I.2.3. pontjaiban ismertetett – a három semmiségi törvény kapcsán tett megállapításai szerint az elmúlt rendszerek személyi sérelemokozásáért az államot nem terhelte kárpótlási kötelezettség. A jogalkotónak – figyelemmel a nemzetgazdaság teherbíró képességére – nem volt lehetősége arra, hogy a kárpótlásra jogosultak csoportjainak meghatározásánál minden sérelemokozásra tekintettel legyen. Amint azt az Alkotmánybíróság kimondta, a múlt rendszerben személyükben sérelmet szenvedetteknek nincs alanyi joga arra, hogy az őket ért hátrányok ténye miatt elégtételben részesüljenek. Még ha egyes bűncselekményi tényállásokra figyelemmel megkérdőjelezhető is volt a 3. Semmiségi törvényben szereplő felsorolás teljessége, annak kiegészítése méltányosság okán a törvényhozó belátásától függött, tehát nem ez nem minősült alkotmányossági kérdésnek.

Minderre figyelemmel nem állapítható meg alapjogi visszasság amiatt, mert a jogalkotó az államszocializmus időszakában a katonai szolgálat lelkiismereti okból történt megtagadásának büntette miatt hozott ítéletek semmisségét a rendszerváltozást követően nem rendelte el más, a semmiségi törvényekben meghatározott politikai jellegű bűncselekményekkel egyező módon.

III.2. Az alkotmányozó az Alaptörvény negyedik módosításával a tiszta és végleges viszonyok kialakulása érdekében az életüktől vagy szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak, valamint az állam által a tulajdonukban igazságtalanul okozott károk folytán károsodottak és az egész társadalom számára is lezárta a kárpótlási folyamatot.

Az Alaptörvény U) cikk (9) bekezdésében foglalt tilalomra figyelemmel *a katonai szolgálatmegtagadók számára új jogcímként ma már nem állapítható meg kárpótlás.* Ez a tilalom azonban *nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a jogalkotó belátása szerint – figyelemmel a nemzetgazdaság teherbíró képességére is – alkotmányos keretek között megoldást találjon a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadók az államszocialista diktatúrában elszenvedett sérelmei máig ható következményeinek mérséklését célzó, nem kárpótlási jellegű, ex gratia kompenzálására.*

Az e szabályozási megoldás kapcsán a pénzügyminiszter és az igazságügyi miniszter által felvetett *gyakorlati nehézségekkel kapcsolatban a következőket szükséges megjegyezniem.*

A katonai szolgálat megtagadása miatti szabadságvesztéseket kiszabó egykori bírósági ítéletek indokolásának rögzíteni kellett, hogy milyen okból történt a behívóparanccsal szembeni ellenállás. Abban az esetben tehát, ha a jogalkotó e személyi kör (a lelkiismereti okból szolgálatmegtagadók) számára a nyugdíjukhoz kapcsolódó juttatás biztosításáról döntene, az érintetteknek lehetőségük nyílna arra, hogy a jelenleg is hatályos jogi szabályozás alapján lefolytatható nyugdíjbiztosítási adategyeztetési eljárásban bemutathassák a jogosultságuk igazolása céljából a büntetőügyükben hozott bírósági ítéleteket. *Kizárható tehát annak lehetősége, hogy esetlegesen olyan személyek részére állapítsanak meg juttatást, akik – amint a minisztériumi válasz fogalmazott – olyan indokból tagadták meg a katonai szolgálatot, amelyeknek jogi, morális megítélése napjainkban sem érdemelne rehabilitációt.*

Amennyiben a jogalkotó a szolgálati idő elismerésére látna lehetőséget, értelemszerűen a letöltött szabadságvesztés időtartamának igazolása is szükséges volna, ám *e dokumentáció beszerzésének esetleges nehézségei önmagukban nem támasztanak kizáró okot az egykori elítélések következtében előállt szociális hátrányok esélyegyenlőségi jellegű kompenzálása elé.*

A beadványhoz kapcsolódóan szükséges áttekinteni a Tny. 42. §-ában foglaltakat is. E törvényi rendelkezések értelmében a szolgálati idő számításánál – az alábbi két kivétellel – nem lehet figyelembe venni a letartóztatás, a szabadságvesztés tartamát szolgálati időként. A szolgálati idő számításánál akkor kell figyelembe venni az előzetes letartóztatás idejét, ha a letartóztatottat az ellene emelt vád alól jogerősen felmentették, vagy a büntetőeljárást megszüntették, továbbá a letöltött szabadságvesztés idejét akkor kell beszámítani, ha az elítéltet a bíróság utóbb jogerősen felmentette.

A pénzügyminiszter a vizsgálat során kifejtett válasza szerint ezekben az esetekben utólag megalapozatlannak bizonyult az az állami szabadságelvonás, ami megfosztotta a büntetőeljárás alá vont személyeket attól a lehetőségtől, hogy dolgozzanak, járulékot fizessenek, és így szolgálati időt szerezzenek. Emiatt ismeri el a Tny. szolgálati időnek az említett időszakokat.

A katonai szolgálatot megtagadók esetében az ítéletük semmiségének hiányában a Tnyt. fenti rendelkezése nem hívható fel. *A nyugdíjra jogosító szolgálati időként figyelembe vehető munkaviszonyuk időtartama azonban – hasonlóan a Tny. fenti 42. §-a alapján jogosultságot szerzőkhöz – nem önkéntes döntésük miatt kevesebb, hanem annak a kényszernek a következményeként, hogy lelkiismereti meggyőződésük a behívóparancs ellenében történt felvállalása az államszocializmus időszakában szabadságvesztés büntetést vont maga után.*

Az Alkotmánybíróság – a jelentés I.2.2. pontjában részletesen ismertetett – 3073/2015. (IV. 23.) AB határozatában nem kárpótlásnak, hanem ex gratia juttatásnak minősítette, hogy a jogalkotó a tartós időtartamú szabadságelvonást elszenvedettek egy csoportja részére azon az alapon biztosított nyugdíj-kiegészítést, hogy anyagilag méltatlan körülmények között élnek.

A jogalkotó arra a helyzetre reagált, hogy nyugellátásuk általában rendkívül alacsony, melynek egyik oka az elszenvedett sérelem, amely a szenvedéseken – és ezek egészségügyi

kihatásain – túl a hivatásában, életpályáján is visszavetette az érintetteket. Nem a sérelemért nyújtott tehát kárpótlást, hanem olyan juttatást biztosított, amellyel az érintettek életkörülményein kívánt javítani.

Annak megítélése, hogy hasonló szempontok alapján indokolt-e az államszocialista diktatúra idején a katonai szolgálatot megtagadók részére ex gratia juttatásként az életkörülményeik javítását célzó intézkedéseket tenni, a jogalkotó felelősségi körébe tartozó kérdés. Minderre figyelemmel, az államszocializmus időszakában katonai szolgálatmegtagadás tényállása alapján elítélt, a letöltött szabadságvesztésük és más diktatórikus intézkedések miatt a nyugdíjuk összegét tekintve hátrányosabb helyzetbe került személyek életkörülményeinek javítását célzó, esélyegyenlőségi jellegű jogalkotói intézkedésre irányuló javaslat megfogalmazására nincs lehetőségem, kizárólag a figyelemfelhívás eszközével tudok élni.

Alapjogi visszáság hiányában az Ajbt. 11. alcíme szerinti intézkedések alkalmazását mellőzöm.

IV. Összegző megállapítások

Az intézkedés az előzőekben kifejtett alapjogi okokra visszavezethető mellőzése mellett is szükséges kiemelnem a következőket.

Az Alaptörvény rendelkezései kinyilvánítják, hogy az 1990-ben lezajlott első szabad választások révén a nemzet akaratából létrehozott, a jog uralmán alapuló állami berendezkedés és a megelőző kommunista diktatúra összeegyeztethetetlenek. Az 1949. évi kommunista alkotmány zsarnoki uralom alapja volt, amely a magyar nemzet és polgárai ellen irányult.

Az államszocializmus évtizedeiben sérelmet szenvedettek széles köréhez képest is súlyos hátrányok érték azokat, akik a nemzetközi jog által védett lelkiismereti meggyőződésük kinyilvánítása miatt, illetve – az immáron az Alaptörvény által védendő értéként elismert – keresztény kultúrán alapuló elveiket követve kerültek szembe a diktatórikus államhatalom jogrendjével. Cselekményük szankcionálása az akkori büntetőjogi szabályok szerint, „formáljogi” megközelítésben törvényesen történt, szabadságvesztésre ítézésük azonban nem vonatkoztatható el attól a tényről, hogy a Magyar Népköztársaság nem biztosította – a demokratikus jogrendszerekben így az Európai Unió államaiban ma már alapvető jogként elismert – fegyver nélküli, illetve polgári szolgálathoz való jogot, illetve e jogintézmények hiányában a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásának jogát.

Az 1970-es és 1980-as években a katonai szolgálat megtagadása miatt szabadságvesztésre ítélték mára betöltötték, illetve a következő években fogják betölteni az öregségi nyugdíjkorhatárt. Nyugdíjuk megállapításakor hátrányosabb élethelyzetbe kerülnek annak következtében, hogy a letöltött szabadságvesztésük időtartama a hatályos jogi szabályozás alapján nem ismerhető el szolgálati időként.

Jelentésemet – alapjogi visszáság hiányában is – az érintett személyi kör helyzete kapcsán jogalkotói mérlegelést igénylő, az Alaptörvény rendelkezéseivel összhangban felvethető méltányossági szempontokra figyelemmel megküldöm a nyugdíjpolitikai kérdésekben ügydöntő jogkörrel rendelkező Gazdasági Kabinet e tárgykörben feladatkörrel rendelkező tagjainak, valamint az igazságügyi miniszternek.

Budapest, 2024. az elektronikus dátumbélyegző szerint

Dr. Kozma Ákos